

Dopis č. 6 (46)

Praha, 19. dubna 1979

Vážený a milý příteli,

zatímco jsem až donedávna své dopisy psal buď na Tvůj podnět, nebo na podnět Tvých mladých přátel, který jsi mi tlumočil, dochází v poslední době stále častěji k tomu, že mne vyzýváš, abych se vyjádřil k stanoviskům nebo kritikám formulovaným lidmi středního, nebo dokonce ještě pokročilejšího věku. Je to pochopitelné, jistě, a svým způsobem i potěšitelné, neboť to ukazuje, že mladá generace vidí spory generace střední a starší jako pro sebe smysluplné, nikoli překonané. Ale má to i své negativní stránky. Ačkoliv mým cílem bylo a stále je psát dopisy pro Tebe a pro Tvé přátele, tedy pro vás, mladé lidi, dostávám se stále častěji do situace, že polemizuji se svými vrstevníky nebo lidmi o něco málo mladšími (letos např. s Vaculíkem, Pithartem, Hýblem, Kohoutem). A nyní přede mne stavíš výzvu, abych dál pokračoval v polemice s oběma naposled jmenovanými, abych se vyjádřil k dalšímu textu Pithartovu a abych reagoval na některé texty Petra Uhla.

Myslím, že budu Tvá přání respektovat jen zčásti. Nemohu přece kritický rozbor nebo polemiku oblékat jen z jakési setrvačnosti nebo z důvodů zachování formy do podoby komentujícího dopisu a kamuflovat tak svůj spor s konkrétní třetí osobou (třetími osobami) jako předmět naší korespondence. Budu nadále vybírat pro dopisy jen témata, která se mi zdají vhodná a zajímavá pro mladé lidi – a skutečné polemiky i kritiky, jakož i rozsáhlejší studie či úvahy prostě přesunu do zvláštních „svazků“, jimž se nyní budu věnovat po uvolnění z „Dialogů“, v jejichž koncepci došlo k jistému posunu. A tak se dnes budu trochu zabývat otázkami otevřenými v dopise, který mi dne 26. března napsal Petr Uhl a o kterém se také zmiňuješ.

Petr Uhl se mnou nesouhlasí v tom, že se politika (já jsem ovšem měl vždycky na mysli onu technickou politiku, mocenskou či „politickou“ politiku, od níž důsledně odlišuji tzv. nopolitickou politiku ve smyslu Havlíčkově a Masarykově) má omezit na správu a že se „vláda“ má stát jakousi obdobou silniční správy, o níž není třeba se nijak zvlášť starat, pokud dobře funguje. Petr považuje můj pohled za ahistorický a mou „vizi“ za naivní a nebezpečnou utopii. Tvrdí, že „vždy a všude je politika koncentrovaným výrazem hospodářského, kulturního a vůbec společenského života“; je přesvědčen, že cesta kupředu vede směrem k postupnému sestupu a rozptylu politiky mezi všechny lidi (jinde mluví např. o „politizaci stále většího okruhu lidí“ a o „rozptylu moci“ – vedle rušení dělby práce a přechodu k formám přímé demokracie a rušení státu). Petr Uhl tvrdí, že „politika bude vždy zasahovat do života lidí“; ztotožňuje správu veřejných věcí s politikou a chce dosáhnout maximální účasti všech na této správě, neboť

lidé „jedině svou účastí na správě věcí veřejných se mohou stát svobodnými“. Proto také zcela odmítá můj požadavek odluhy státní (a politické) moci od soukromého i společenského života, resp. jeho převážné části.

Nejprve bych snad poukázal k autoritě, kterou by měl Petr Uhl jako přesvědčený marxista respektovat. Autoři Komunistického manifestu při výčtu rozhodných opatření dělnické revoluce kladou především dobytí politické moci a pozvednutí proletariátu na panující třídu na roveň vydobytí demokracie. Dočasně bude ještě existovat stát, ale ten bude totožný s proletariátem zorganizovaným v panující třídu. Svého politického panství využije proletariát k tomu, aby vyrval buržoazii všechny kapitál, soustředil všechny výrobní nástroje v rukou státu a co nejrychleji rozmnožil sumu výrobních sil a způsobil tak převrat v celém způsobu výroby. To se může stát nejprve jen despotickými zásahy do vlastnického práva a do buržoazních výrobních vztahů. Avšak „jakmile v průběhu vývoje zmizí třídní rozdíly a všechna výroba bude soustředěna v rukou sdružených individuí, ztratí veřejná moc svůj politický charakter“ („so verliert die öffentliche Gewalt den politischen Charakter“). Marx a Engels totiž chápou „politickou moc ve vlastním smyslu“ (die politische Gewalt im eigentlichen Sinn) jako „organizované násilí jedné třídy k potlačování druhé“ (die organisierte Gewalt einer Klasse zur Unterdrückung einer andern). Proletariát se v boji proti buržoazii sjednotí v třídu, revolucí se stane panující třídou a zruší násilně staré výrobní vztahy v čistě přechodném a provizorním smyslu, zatímco cílem zůstává zrušení existence třídních protikladů a tříd vůbec – a tedy i zrušení vlastního třídního panství a sebe samého jako třídy. Místo staré společnosti nenastoupí tedy nové třídní panství a nové politické násilí (politická moc – jistě sis povšiml, že Marx mluví o politické moci jakožto o politickém násilí, obojí je u něho Gewalt – nikoliv tedy Macht), nýbrž „sdružení, v němž svobodný rozvoj každého je podmínkou svobodného vývoje všech“ (eine Assoziation, worin die freie Entwicklung eines jeden die Bedingung für die freie Entwicklung aller ist). – Nezdá se tento názor klasiků Petrovi být rovněž „naivní a nebezpečnou utopií“?

Reálný vývoj se ovšem ukázal být mnohem složitější, než Marx a Engels předpokládali (a vůbec mohli předpokládat). V zemích reálného socialismu se upevnilo politické násilí (politická moc), jež vystupuje jako panství dělnické třídy (k níž je rituálně připočítávána i třída rolníků a tzv. pracující inteligence), víc než ve většině zemí s buržoazním zřízením; a upevňuje se stále víc ještě šedesát let poté, co byla v první zemi socialismu buržoazie (navíc ještě málo rozvinutá) poražena. Sdružení svobodných individuí – pokud vůbec existují – jsou přísně střežena, stát si podržuje vedle moci politické i svrchovanou moc hospodářskou. Místo svobodného rozvoje všech, založeného na svobodném rozvoji každého, vzrůstá mocenská, zejména byrokratická kontrola nad každým občanem státu, který usiluje o stále totálnější politické opanování celé společnosti. Staré třídní rozdíly

byly odstraněny, ale objevily se nové, a stále se prohlubují. (Ostatně podstata věci není v tom, nazveme-li tyto nové společenské rozdíly třídními anebo je kvalifikujeme jinak; to je otázka pouze terminologická. Důležitá je realita těchto rozdílů.) Paralelně s tímto vývojem se však Sovětský svaz stává druhou nejvýznamnější světovou velmocí („supervelmocí“) disponující takovým vojenským potenciálem, že jakýkoli válečný konflikt, v němž by bylo nutno použít všech zbraní, by se nutně stal katastrofou pro celé lidstvo. Reálný socialismus neznamenal ani vydobytí demokracie, ani převrat v celém způsobu výroby, ani soustředění výroby v rukou sdružených individuí, ani zbavení veřejné moci politického charakteru, ani zrušení panující třídy a třídního panství vůbec, tím méně pak zrušení nebo třeba jenom oslabení a postupného odumírání státu. Reálný socialismus je zkrátka něco docela jiného, než oč usiloval Marx (a Engels). Znamená to snad, že sám požadavek odpolitizování veřejné moci a zbavení společnosti státního krunýře a politického panství, zastaral a pozbyl smyslu?

Nejsem ovšem stoupencem Marxovým a jeho texty ani názory nemají pro mne posvátnou závaznost. V některých věcech mu nemohu dát za pravdu; jednou z nich je jeho představa, že je možno nějak snadno a rychle odbourat a zrušit stát. Souhlasím však s tím, že moc a kompetenci státu je třeba systematicky omezovat. Mezi společnostmi a státem je třeba dělat rozdíl; stát je produktem společnosti, který se emancipoval a vzepřel proti svému původnímu poslání a postavil se ve skutečnosti proti společnosti, ačkoli se vydává za její nejvyšší formu. Politika v technickém smyslu je příliš fixována na úsilí o převzetí a podržení politické moc, tj. ovládnutí státu. Proti tomu nemůže být lékem jiná mocenská politika, tj. jiná politika, usilující o dosažení svých cílů rovněž uchopením politické moci ve státě. To nevede k odvratu od zájmu o veřejné záležitosti, jak to s naprostým nepochopením a zcela nesprávně interpretuje Petr Uhl. Jde o osvobození veřejných záležitostí a celého společenského (i soukromého) života z tlaku státního mocenského dirigismu a byrokratické kontroly všech společenských aktivit. Nedomnívám se, že by toho bylo možno dosáhnout prostým zrušením státu, protože státní aparát plní řadu funkcí, které jsou pro společnost nezbytné. Za „naivní a nebezpečnou utopii“ právě naopak považuji představu, že lze všechny tyto potřebné a nezbytné funkce „demokratizovat“ ve smyslu „rozptylu“ moci mezi lidmi. Každý pokus o něco podobného znamená zavedení poměrů jako na Divokém Západě, kde se každý považuje za povoláného rozhodovat a brát spravedlnost a právo do svých rukou. Zmatek, k němuž by každý podobný pokus nutně vedl, by byl jen vítaným a přesvědčivým argumentem pro nové autoritativní programy. Ještě ani jedna konsolidovaná, politicky fungující a hospodářsky prosperující společnost nepřešla k diktatuře; diktatury jsou plodem chaosu a těžkých společenských poruch. Jsou to anomálie, kterým je

nutno promyšleně předcházet. Naproti tomu vývojový trend k ustavičnému posilování a totalizaci moderního státu je nejvážnějším nebezpečím pro každou společnost, tj. i pro dobře fungující. A tomuto nebezpečí nelze účinně čelit oslabováním organizačních funkcí státu (to ve skutečnosti může jenom docela naopak posílit totalizační tendence), nýbrž velmi promyšleným a do všech dohledných důsledků domyšleným, co nejpřesnějším, ale také co nejúčinnějším odkázáním mocenských a správních funkcí státu do přísně kontrolovaných mezí. A pokud fungování státu zůstane v těchto mezích a bude se držet zákonů a předpisů, demokraticky ustanovených, ale odborně co nejdůkladněji připravených, pak vůbec není třeba, aby se každý občan ustavičně staral o záležitosti této „mocenské politiky“, která bude maximálně „uchočena“. Její provádění bude svěřeno školeným odborníkům, kteří ovšem zůstanou pod přísnou kontrolou neméně školených a odborně připravených zástupců společnosti.

Cílem tohoto odkázání mocenské politiky do přísně kontrolovaných mezí je uvolnění prostoru pro „skutečnou“, „pravou“ politiku, totiž politiku „nepolitickou“, tj. nikoli mocenskou, nýbrž pracující argumenty a přesvědčováním. Ty nejdůležitější, ba rozhodující společenské problémy nelze řešit mocensky – a každá mocenská intervence do průběhu jejich projednávání a řešení je nežádoucí pro svůj destruktivní účinek. – Vůbec si myslím, že Petr Uhl příliš těží z toho, že diskuse zůstává na velmi obecné rovině a že zastánci jednotlivých stanovisek neuvádějí konkrétnější případy, na nichž by ukázali povahu svých přístupů v rovině praxe. (Vedle toho ovšem nepřipustně těží z toho, že cituje pasáže z mých textů, vytržené ze souvislosti: dokazuje mi, že je trestuhodné se nestarat o veřejné záležitosti, jako kdybych to já doporučoval, zatímco ve skutečnosti smyslem na druhém místě citovaného výroku je vyznačení mezí jakési koncese malého zájmu o povahu veřejné správy v případě, že dobře funguje. Je samozřejmé, že jde o výjimečné případy, které lze nepochybně tolerovat, neboť veřejná správa může dobře fungovat pouze za předpokladu, že nezájem o veřejné záležitosti nemá masovou podobu. Také není řečeno, že takový nezájem lze považovat za správný nebo normální, ale pouze za slušně možný. Opačné stanovisko, které by chtělo nutit každého člověka k trvalému zájmu o veřejné záležitosti nebo dokonce o politické záležitosti, považuji za absurdní terorizování členů společnosti. Pojetí, které by chtělo z práva na účast na veřejném životě, tj. na životě obce-polis, vyvozovat povinnost veřejné angažovanosti a veřejné práce, mi připadá dost deviované. Ve zdravé obci mohou být nejen trpění, ale mohou plnoprávně žít i lidé, kteří se k politice a k veřejným záležitostem programově obracejí zády; nesmí jich být mnoho, o tom není pochyb, ale jsou významní, protože právě oni mohou celé obci posloužit svým – byť přehnaným – důrazem na to, že lidský život zná hlubší roviny než rovinu

společenskou, veřejnou a dokonce snad už politickou. (Rozuměj: mocensky politickou.) Deklarovat, že by měli být trestáni lidé, nestarající se dostatečně o veřejné záležitosti v poměrně normálně fungující společnosti, je výrazem pedanterie a násilnictví, které domnívá, že k pravdě, štěstí a důstojnému životu je možno a dokonce nutno lidi přinutit.

Veřejná správa je založena na institucionalizaci lidských a společenských vztahů. Souhlasím s tím, že v moderních velkých společnostech je taková institucionalizace neméně nezbytná než ve starých společnostech tradičních. Ale lidským vztahům taková institucionalizace příliš neprospívá; je proto třeba dbát toho, aby sloužila, ale příliš nevadila. Považuji životně za důležitější si vybrat životního partnera, s nímž si budeme vzájemně rozumět a který mi bude stejnou životní oporou jako já jemu, než být ve „správné“ politické straně; pro život je mnohem významnější několik dobrých přátel než sebe angažovanější veřejná činnost. Vychovat samostatně uvažující, nelekavé, rozvážené a energické děti, schopné právě tak rychle reagovat jako dlouho, trpělivě a bez ztráty orientace čekat – to je nesrovnatelně důležitější než po řadu let předsedat nějakému veřejně užitečnému sdružení. Příliš velký a jednostranný důraz na veřejnou angažovanost je mi vždycky podezřelý, neboť bývá (neříkám, že vždycky je) symptomem pasiv v životě osobním a soukromém. Nemyslím, že by se mohl stát dobrým společenským nebo politickým vůdcem člověk, který nemá v pořádku svůj osobní a rodinný život; a přece je politika pro tolik lidí únikem z neuspokojivého soukromého života a náhražkou za něj. Už to musí být pro rozumné posuzování varovným znamením: ne každé veřejné činnosti, ne každá politická angažovanost je zdravá a cenná; politická a vůbec veřejná činnost mají své místo v lidském životě, ale nesmějí zbytnět a zachvátit všechny jeho sféry a roviny.

Má-li jednotlivec nechuť k veřejnému a zvláště politickému působení, je třeba to tolerovat; nemá smysl takového člověka nutit k veřejné nebo politické aktivitě, stejně jako nemá smysl nutit člověka bez hudebního sluchu, aby zpíval. Na pováženou je ovšem, je-li nechuť k veřejné práci a k politice obecným, masovým jevem. Ale ani v takovém případě nepomůže nic moralizování nebo „trestání“ (nevím, co jaké míry mohu zatížit Petrův termín „trestuhodný“). Spíše je třeba být vnímavý pro příčiny takového stavu či takové tendence. V současné době je apolitičnost a malý veřejný zájem. zakrývající se přizpůsobivostí k vyžadovaným rituálním úkonům, něčím velmi rozšířeným. Proto má smysl podnikat leccos pro to, aby byl obecně posílen dojem, že politika může a má být smysluplným lidským podnikáním, že je pro společnost významná a potřebná a že se lidé nemají k politické práci obracet zády. Ovšem v žádném případě to nesmí na sebe brát podobu nějakého donucování nebo manipulujícího vmanévrování lidí do politiky. To jim může politiku a politickou angažovanost jen zošklivit.

A ještě jednu věc je třeba říci bez obalu. Politický vůdce nebo předák bývá obvykle politikem z povolání, z profese. To je – při všem respektu k nezbytnosti dělby práce – na pováženou. Mám dojem, že rozumně uvažující lidé nemohou mít důvěru v někoho, kdo je tak dalece profesionálně deformován, že celý svůj život zasvětil politice. Proto se domnívám, že takovíto političtí profesionálové by měli být v politickém životě pouze odbornými poradci anebo výkonnými úředníky, vždy však bez pravomoci rozhodovat ve funkci reprezentantů. Naproti tomu politickými reprezentanty (nevěřím totiž na tzv. přímou demokracii ve všem a na možnost jejího fungování) by se mohli stávat jen lidé, pro něž je politika jen „skrovnější částí“ jejich života, tj. lidé s nějakým konkrétním občanským povoláním, k němuž se budou moci po uplynutí svého funkčního období vrátit; a doporučoval bych dodržování zásady, že po dvou funkčních obdobích se na nějakou podstatnější dobu každý takový reprezentant musí z aktivní politiky stáhnout a věnovat se jiné práci (pokud možno podle své profese a své kvalifikace), má-li si vytvořit možnost se později znovu ucházet o nějakou politickou funkci. V politice jakožto v záležitostech obce (a nikoli v záležitostech moci) musí požívat autoritu člověk, který je odborníkem v nějakém respektabilním typu práce a který je schopen moudře posuzovat životní záležitosti individuálně i společensky lidské. Je dobré, bude-li mít k dispozici lidi, kteří ovládají techniku mocenských zásahů, ale jenom v roli poradců nebo vykonavatelů jinak než technicko-politicky uvážených rozhodnutí. Byl by nesmysl chtít, aby o budoucnosti společnosti rozhodovali lidé, kteří nerozumějí ničemu jinému a neovládají nic jiného než zásady a Metody mocensko-politické práce. Nemám důvěru v politické Napoleony; jsem pro to zneškodnit je tím, že z nich uděláme úředníky anebo je postavíme trochu stranou jako poradce.

Tvůj

Ladislav Hejdánek